

פרידה מלאדיסלב גרוסמן

לאדיסלב גרוסמן ז"ל
שהלך השבוע לעולמו

אהוד בן-עזר

לדיסלב גרוסמן הוכר לראשונה בי-קירבנר עוד בטרם בואו ארצה, וזאת בעקבות הסרט המופלא „התנות ברחוב ת-ראשי“ בכיכובם של אידה קמינסקה ו-יוף הלר, שהופק על-פי הסיפור והתסריט שלו. לפני כשתים-עשרה שנה הופיע תר-גומו של „התנות ברחוב הראשי“ בעברית (הוצאת אותפז, 1969), ובאותו כרך נדפס גם הסיפור „הכלה“, אשר לימים שב ונדפס בספרון-לעצמו בספרית „תרמיל“ (1977).

שתי יצירות אלו, שנכתבו על רקע חייהם של יהודי סלובקיה בתקופת מלחמת-העולם השניה, בצל ההשמדה, הן, דומני, ממיטב יצירתו, ואולי מן המעולות ביצירות הספרותיות שנכתבו על השואה בכלל.

עוצמתו האמנותית של גרוסמן נעוצה ביכולתו לרכז את אימת המצב של טרם-שואה, ערב השמדה, בסיפורים שוליים-לכאורה: רוזאליה לאוטמן, בעלת הנות הסידיקית הקטנה ב„תנות ברחוב הראשי“, או ליזינקו, הרונקה המזדקנת, שאינה מצליחה למצוא חתן ורק בטרם השילוח למחנה-הריכוז היא מצליחה להיגשגש, בסיפור „הכלה“. השעות או הימים-השבועות הללו, שבין התמוטטות חיי היום-יום שנמשכו איכשהו גם במלחמה, לבין העקירה הסופית, המשלוח למוות — הם התקופה, הרקע והעלילות שבהם הגיע גרוסמן לאותה יכולת ריכוז ומיצוי סיפורית נדירה והמשך לה ניתן למצוא גם בקובץ סיפוריו האחרון „לעוף בכנפיים שבורות“ (ספרית פועלים, 1979), בסיפורים כגון „שאפתן“, „עקבות אוזנים וה-חירות“, ו„שדה טבק לשניים“.

פישטוקה, גיבור ת, „שאפתן“ אינו שונה בהרבה מבארטקו, גיבור „תנות ברחוב הראשי“. שניהם פשוטי-עם סלובקים, כמעט נמושות, אשר המלחמה והשלטון הפאשיסטי בסלובקיה מציבים אותם לפתע בעמדות-כוח אשר לא שיערוני מימיהם, וחנך שהם עושים את מלאכת הרשע הם עצמם נסחנים בה משום שאינם אנשים רעים-מיסודם, ומשום שהגורל שיעזו-ה-נאצים ליהודים חזק מפישטוקה ומבאר-טקו, הששים אמנם לנצל את הנסיבות להטבת מצבם הכלכלי, אך אפילו הם נבהלים כשבאה שעתה של היהודים להי-שלח להשמדה.

פאסיביות של הגיבור הציכי — שוויק (של האשק, הורדובל של צ'אפק, גיי-בדיו של קאפקא, ובארטקו של גרוסמן — דומת שקורצה ממקור אחד. התנאים ת-

חיצוניים מופיעים תמיד ככוח-עליון ש-אי-אפשר להתנגד לו במעשה, אלא רק באירוניה או בעשייה סהרורית, חסרת תוצאות. חיי הפרט אינם נחשבים. כמעט תמיד מושל כוח זר במדינה. את הכוח הזר, את ההכרח ואת הברוטאליות — מרגישים רק בעקיפין. לפי שהם מש-תקפים בפינה אנושית קטנה המשמשת ראי למאורעות גדולים, מסתוריים, מרו-חקים אך גורליים ביותר לכל פרט. האדם נידון תמיד, ולרוב גם נרצח או נהרג בידי עצמו. יש נסיונות להיחלץ מן המצב, או מן המשפט, באמצעות עורמה והער-מה. הגיבורים עצמם הם אנשים חמדניים ולא לגמרי ישרים. אולם, מול האימה שמבחוץ מחווירות כל מגרעותיהם הקט-נות, הגם שמגרעות אלה, בהופכן לכמין אופי לאומי — מבשרות אולי אותה פא-סיוויות שגרמה לצ'כיה להיכבש פעמיים בדור האחרון מבלי לעמוד על נפשה. ה-כיבוש נתפס כגזירה משמיים, וההשלמה עימו באה גם מפני הידיעה כי החיים יימשכו איכשהו תמיד.

כאשר ביקש גרוסמן להמשיך להתמודד בסיפוריו עם המציאות הישראלית, בקובץ סיפוריו האחרון, לא הצליח להגיע לאותה עוצמת ואמינות שבנעימת סגנון מינורי זו, המתארת דמויות יהודיות וסלובקיות, כגון אלה על רקע המלחמה ואימת ההש-מדה. הוא לא מצא את עצמיותו כסופר בישראל, והיה איזה עצב טראגי, שקט, נסוך על חיוכו הטוב, כמסתיר מועקה רבה. אולי על כך שהפגישה עם המציאות הישראלית שבה בא כביכול אל המנוחה והנחלה, לא הציתה בכשרונו אותם הי-שגים אמנותיים, שהיקנו לו שם-עולם, ואשר כולם היו עומדים בסימן תיאורה של אותה תקופה אחת, תקופת המלחמה.